

СИЛАБУС
навчальної дисципліни

**ІСТОРИЧНА
ДЕМОГРАФІЯ
УКРАЇНИ**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА**

**НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ ТА
СОЦІОГУМАНІТАРНИХ
ДИСЦИПЛІН ІМЕНІ
О.М. ЛАЗАРЕВСЬКОГО**

**КАФЕДРА
ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, АРХЕОЛОГІЇ ТА
КРАЄЗНАВСТВА**

Освітній ступінь	бакалавр
Галузь знань	03 Гуманітарні науки
Спеціальність	032 Історія та археологія
Освітньо-професійна програма	Історія та археологія
Кількість кредитів	4
Рік підготовки, семестр	1 рік, II семестр
Компонент освітньо-професійної програми	вибіркові навчальні дисципліни, визначені навчальним планом згідно з розкладом
Дні занять	українська
Мова викладання	щосередини 13–14 (з можливістю дистанційної роботи на платформах ZOOM та Google-class).
Консультації	кандидат історичних наук, доцент
Викладач	Дорохіна Тамара Федорівна
Контакти	Е-mail: tamara-turenok@ukr.net

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Історична демографія України» вивчає динаміку чисельності населення та інших демографічних та етномовних характеристик територій, які увійшли до складу України, а також фактори впливу на демографічні процеси. Вивчення дисципліни сприяє розумінню:

- тісного взаємозв'язку історії з демографією;
- параметрів руху населення та майбутньої демографічної ситуації;
- механізму обумовленості демовідтворювальних процесів.

Отримані результати навчання (досліджень) можна використовувати для задоволення потреб історичного пізнання, для характеристики населення як матерії, рух якої є неречовою субстанцією історії.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є природний та механічний (міграційний), соціальний рух населення, дослідження статево-вікових та шлюбно-сімейних структур відповідних демографічних систем, мікро- та мезорівні демореальності, використовуючи нові для традиційної демографії методи та методики, а також інтеграцію соціальної та демографічної статистики на рівні конкретних історико-демографічних досліджень. Об'єктом

історичної демографії є розвиток людства. Історична демографія – наукова галузь, що вивчає минулі демографічні ситуації за допомогою використання дослідницьких процедур, якими володіють фахівці з різних історичних та демографічних дисциплін.

Програма навчальної дисципліни складається з трьох модулів:

1. Історична демографія як складова історичної науки та навчальна дисципліна
2. Народонаселення регіонів України в історичній ретроспективі
3. Демографічні прогнози для України

ФОРМУВАННЯ ПРОГРАМНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ І РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Шифр згідно ОПШ	Компетентності
	Загальні компетентності
ЗК 03	Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
ЗК 04	Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.
ЗК 06	Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел.
ЗК 07	Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.
ЗК 08	Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях.
ЗК 10	Здатність працювати в команді
	Спеціальні (фахові, предметні) компетентності
СК 01	Усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами в минулому та сучасності.
СК 02	Усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та в різних контекстах.
СК 04	Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи
СК 05	Здатність відшукувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.).
СК 10	Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією.
СК 13	Здатність визначати причинно-наслідкові зв'язки розвитку людської цивілізації, основні етапи її становлення.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

№	Назва теми	Лекції	Практичні заняття	Самостійна робота
Модуль I				
1	Теоретико-методологічне забезпечення історичної демографії	2	-	10
2	Основні напрями дослідження історичної демографії	4	2	10+3=13
Модуль II				
3	Чисельність населення території України у XVIII – XIX ст., його характеристика	2	2	8+3=11
4	Чисельність населення українських земель XX ст. Характеристика динаміки за регіонами проживання.	2	2	8+3=11
5	Результати всеукраїнського перепису населення 2001 р. та особливості	2	2	8+3=11

	сучасного поточного обліку.			
Модуль III				
6	Сучасна демографічна політика України	2	4	10+6=14
7	Прогноз Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України	2		9
8	Прогноз Департаменту ООН з соціальних та економічних питань	2		9
Разом за курс - 120 год		18	12	72+18=90

Тематика практичних занять

Модуль I. Історична демографія як складова історичної науки та навчальна дисципліна

Тема 1. Теоретичні засади історичної демографії. Джерела історичної демографії (2 год.)

План:

1. Історія обліку населення.
2. Об'єкт, предмет дослідження та завдання історичної демографії
3. Основні напрями та методи історико-демографічного дослідження
4. Джерельна база курсу

Модуль II. Основні напрями дослідження історичної демографії

Тема 2. Чисельність та структура населення XVIII – XIX ст. (2 год.)

План:

1. Історична чисельність населення у сучасних кордонах України (1719–1900)
  - 1.1. 1719 р.: Гетьманщина/Росія; Польща; Угорщина; Молдова/Туреччина
  - 1.2. 1795–1900 рр.: Російська імперія; Австро-Угорщина
2. Населення губерній, територія яких нині входить до складу України
3. Основні характеристики динаміки населення: густота населення, вікова та статева структура, шлюбність та розлучення, природний рух, міграція, урбанізація.

Тема 3. Історична демографія населення на сучасній території України у XX ст. (2 год.)

План:

1. Переписи населення на теренах України у XX ст.
2. Демографічні катастрофи XX ст, їх наслідки
3. Кризові ситуації у сфері відтворення населення: причини та наслідки
4. Характерні риси динаміки населення з другої половини XX ст.: ріст народжуваності, міграції тощо.
5. Темпи росту населення у 80-х рр. Основні історико-демографічні характеристики за регіонами проживання.

Тема 4. Історична демографія XXI ст. (2 год.)

План:

1. Характеристика перепису населення України у 2001 р.
2. Глобальні проблеми України щодо демографії на її теренах, історико-політологічний аналіз.
3. Демографія та процеси відтворення населення.

Модуль III. Демографічні прогнози для України

Тема 5. Демографічна ситуація сьогодення: соціальні, економічні, суспільно-політичні, екологічні чинники (4 год)

План:

1. Демографічні показники, що характеризують сучасні демографічні процеси.
2. Основні напрями демографічна політика України: стимулювання народжуваності, підвищення матеріального добробуту людей, зміцнення правового статусу дитинства та ін.
3. Демографічні чинники та їх вплив на сталий розвиток України.
4. Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України. Дослідження й експериментальні розробки у сфері суспільних і гуманітарних наук.

5. Прогноз Департаменту ООН з соціальних та економічних питань. Департамент з економічних та соціальних питань.
6. Стан світових демографічних перспектив.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Основна література:

1. Богданович В. Шляхи подолання демографічної кризи в умовах соціально-економічних трансформацій // Вісн. Національної академії державного управління при Президентіві України. 2006. № 4. С. 207–214.
2. Верменич Я. В. Історична урбаністика в Україні: теорія містознавства і методика літочислення / НАН України. Інститут історії України. К., 2011. 306 с.
3. Демографічна криза в Україні К. : Інститут економіки НАН України, 2001. 560 с.
4. Історична демографія України XVIII- початку XXI ст. : спецкурс / В. О. Романцов. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2010. 160 с.
5. Кислий О. Є. Демографічний вимір історії. К. : Арістей, 2005. 328 с.
6. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. К. : Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с
7. Природний рух людності УСРР у 1924–1929 рр. // Статистика України. №№ 106, 117, 154, 169, 193, 213. Харків: 1927–1932; Наслідки репродукції людності УСРР за роки 1926–1931. Харків : УНГО Держплану УСРР, 1933. 62 с.
8. Романов В. Історична демографія України XVIII – XXI ст. к. : Видавництво імені Олени Теліги, 2010. 160 с.
9. Рубльов О. С. Західноукраїнська еміграція в УСРР 1920–1930-х років // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2005. Т. 3 : Е – Й. С. 295. 672 с.
10. Сакало О. Джерела історичної демографії: сповідний розпис // Наукові записки: Зб. праць молодих вчених та аспірантів / Інститут української археографії та 7 джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Т. 19 (у 2-х кн.). Тематичний випуск: Джерела локальної історії: методи дослід., проблеми інтерпретації, популяризації. Книга 1. К., 2009. С. 379–386.
11. Стешенко В. С. Політика демографічна // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2011. Т. 8 : Па — Прик. С. 335. 520 с.
12. Хоменко А. П. Населення України 1897–1927 рр. Харків : ЦСУ УСРР, 1927. 80 с

Допоміжна література:

1. Волошин Ю. Сучасні історико-демографічні дослідження ранньомодерного українського суспільства: методологічний дискурс // ІП. 2007. № 1. С. 21. 8. Сердюк І. Полкових городів обивателі: історико-демографічна характеристика міського населення Гетьманщини другої половини XVII Полтава, 2011. 304 с.
2. Волков А. Г. Перепись населения 1937 года: вымыслы и правда // Перепись населения СССР 1937 года: история и материалы : экспресс-информация, серия: История статистики. М. : Госкомстат СССР, 1990. С. 6–63.
3. Демографічна катастрофа в Україні внаслідок голодомору 1932–1933 років: складові, масштаби, наслідки : Науково-аналітична доповідь / авт. кол., кер. Е. М. Лібанова. К. : Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. 96 с.
4. Корчак-Чепурківський Ю. О. Спроба аналізу переписних чисел малих дітей на Україні // Статистичний вісник України. 1928.
5. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. 468 с.
6. Прибиткова І. М. Основи демографії: посібник для студентів гуманітарних та суспільних факультетів вищих навчальних закладах К. : «Артек», 1995. 256 с.

7. Сегіда К. Ю. Географія населення з основами демографії: методичні рекомендації до аудиторної та самостійної роботи студентів бакалавріату другого курсу спеціальності 103 Науки про Землю освітньої програми «Географії» спеціаліз. «Економічна та соціальна географія». Харків, 2018. 82 с.
8. Смертність та причини смерті в Україні у ХХ столітті / Месле Ф., Ж. Валлен за участю В. Школьникової, С. Пирожкова, С. Адамця / Пер. з франц. Є. Марічева, за ред. С. Пирожкова. К. : ВД „Стилос”, 2008. 416 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Демографічна ситуація [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://myukraine.info/uk/country/people/demography>
2. Демографічна ситуація в Україні: на 100 померлих – 58 народжених [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://health.unian.ua/country/1980691>
3. Демографическая ситуация в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://economistua.com/demograficheskaya-situatsiya-v-ukraine>
4. Основні демографічні показники по країнах світу // Демографічні бази даних. Доступно з: <http://demoscope.ru/weekly/pril.php>
5. Державний комітет статистики України. Доступно з: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ПОЛІТИКА ДИСЦИПЛІНИ ТА ОЦІНЮВАННЯ

Студент має право:

- вільно висловлювати свої думки усно або письмово, аргументуючи їх знаннями;
- вносити пропозиції щодо формування власної освітньої траєкторії; активізації власної самостійної пізнавальної діяльності, форм і методів проведення різного виду занять;
- відпрацьовувати пропущені заняття в установленому порядку;
- відпрацьовувати пропущені заняття, перескласти екзамен у разі не допущення чи усунення під час сесії з поважних причин;
- отримати індивідуальні консультації у викладача.

Студент зобов'язаний:

- відвідувати заняття всіх видів відповідно до встановленого розкладу;
- мати відповідний зовнішній вигляд;
- у разі відсутності через хворобу надати відповідну довідку.
- відпрацьовувати пропущені заняття в визначений викладачем час;
- виконувати завдання, брати активну участь в навчальному процесі;
- набрати під час вивчення навчальної дисципліни мінімум 60 балів.

Політика щодо дедалайнів та перескладання. Пропущені з поважної причини заняття дозволяється відпрацьовувати впродовж **двох тижнів** після завершення дії поважної причини і при наявності документа-підстави (довідки, розпорядження про індивідуальних графік відвідування тощо).

Політика щодо академічної доброчесності. Студенти керуються нормами «Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка» (Наказ Ректора № 383 від 27.12.2019 р. зі змінами і доповненнями від 23.12.2020 (<https://drive.google.com/file/d/1YOj2QK3xW-03evO8Tkg1o3ZKUAbVL-VH/view>)). У процесі навчання та при підготовці проектною заявкою забороняються плагіат, фабрикація та фальсифікація результатів, списування, хабарництво.

Дотримання академічної доброчесності студентами передбачає:

- самостійне виконання навчальних завдань, завдань поточного та підсумкового контролю результатів навчання;
- посилання на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей;
- дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; надання достовірної інформації про результати власної (наукової, творчої) діяльності, використані методики досліджень і джерела інформації.

Політика щодо викладання. Викладання навчальної дисципліни відбувається на засадах гуманізму, плюралізму, поміркованого лібералізму, студентоцентризму.

Розподіл балів

Види контролю	Кількість	Бали	Загальна кількість балів
Робота на лекційному занятті	9	1	до 9
Робота на практичному занятті	6	7	до 42
Самостійна робота		6–8–8	до 22
Індивідуальна робота			до 7
МКР		6–10	до 20
Усього:			до 100